Paramarthasara by Adishesha

શ્રીમદાદિશેષપ્રણીતમ્ પરમાર્થસારમ્

Document Information

Text title : paramArthasAra AdisheShakRita

File name : paramArthasAraAdishesha.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Author : AdisheSha

Transliterated by : Suryansu Ray suryansuray at yahoo.com

Proofread by : Suryansu Ray suryansuray at yahoo.com

Latest update : September 5, 2007

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

શ્રીમદાદિશેષપ્રણીતમ્ પરમાર્થસારમ્

॥ શ્રીઃ ॥

॥ અથ પરમાર્થસારમ્ ॥

ૐ

પરં પરસ્યાઃ પ્રકૃતેરનાદિમેકં નિવિષ્ટં બહુધા ગુહાસુ ।
સર્વાલયં સર્વચરાચરસ્થં ત્વામિવ વિષ્ણું શરણં પ્રપદ્યે ॥ [Note 1]
॥ શ્રીઃ ॥

શ્રીમદાદિશેષપ્રણીતમ્
॥ પરમાર્થસારમ્ ॥

ૐ

આત્મામ્બુરાશૌ નિખિલોઽપિ લોકો મગ્નોઽપિ નાચામતિ નેક્ષતે ચ ।
આશ્ચર્યમેતન્મૃગતૃષ્ણિકાભે ભવામ્બુરાશૌ રમતે મૃષૈવ ॥ [Note 2
]
ગર્ભગૃહવાસસમ્ભવજન્મજરામરણવિપ્રયોગાબ્ધૌ ।
જગદાલોક્ય નિમગ્નં પ્રાહ ગુરું પ્રાઞ્જલિઃ શિષ્યઃ ॥ ૧॥

ત્વં સાઙ્ગવેદવેત્તા ભેત્તા સઁશયગણસ્યર્તવક્તા ।
સઁસારાર્ણવતરણપ્રશ્નં પૃચ્છામ્યહં ભગવન્ ॥ ૨॥

દીર્ઘેઽસ્મિન્સઁસારે સઁસરતઃ કસ્ય કેન સમ્બન્ધઃ ।
કર્મ શુભાશુભફલદમનુભવતિ નુ ગતાગતૈરિહ કઃ ॥ ૩॥

કર્મગુણજાલબદ્ધો જીવઃ સઁસરતિ કોશકાર ઇવ ।
મોહાન્ધકારગહનાત્તસ્ય કથં બન્ધનાન્મોક્ષઃ ॥ ૪॥

ગુણપુરુષવિભાગજ્ઞે ધર્માધર્મૌ ન બન્ધકૌ ભવતઃ ।
ઇતિ ગદિતપૂર્વવાક્યૈઃ પ્રકૃતિં પુરુષં ચ મે બ્રૂહિ ॥ ૫॥

ઇત્યાધારો ભગવાન્પૃષ્ટઃ શિષ્યેણ તં સ હોવાચ ।
વિદુષામપ્યતિગહનં વક્તવ્યમિદં શ◌ૃણુ તથાપિ ત્વમ્ ॥ ૬॥

સત્યમિવ જગદસત્યં મૂલપ્રકૃતેરિદં કૃતં યેન ।
તં પ્રણિપત્યોપેન્દ્રં વક્ષ્યે પરમાર્થસારમિદમ્ ॥ ૭॥

અવ્યક્તાદણ્ડમભૂદણ્ડાદ્બ્રહ્મા તતઃ પ્રજાસર્ગઃ ।
માયામયી પ્રવૃત્તિઃ સંહૃયત ઇયં પુનઃ ક્રમશઃ ॥ ૮॥

માયામયોઽપ્યચેતા ગુણકરણગણઃ કરોતિ કર્માણિ ।
તદધિષ્ઠાતા દેહી સ ચેતનોઽપિ ન કરોતિ કિઞ્ચિદપિ ॥ ૯॥

યદ્વચ્ચેતનમપિ સન્નિકટસ્થે ભ્રામકે ભ્રમતિ લોહમ્ ।
તદ્વત્કરણસમૂહશ્ચેષ્ટતિ ચિદધિષ્ઠિતે દેહે ॥ ૧૦॥

યદ્વત્સવિતર્યુદિતે કરોતિ કર્માણિ જીવલોકોઽયમ્ ।
ન ચ તાનિ કરોતિ રવિર્ન કારયતિ તદ્વદાત્માપિ ॥ ૧૧॥

મનસોઽહઙ્કારવિમૂર્ચ્છિતસ્ય ચૈતન્યબોધિતસ્યેહ ।
પુરુષાભિમાનસુખદુઃખભાવના ભવતિ મૂઢસ્ય ॥ ૧૨॥

કર્તા ભોક્તા દ્રષ્ટાસ્મિ કર્મણામુત્તમાદીનામ્ ।
ઇતિ તત્સ્વભાવવિમલોઽભિમન્યતે સર્વગોઽપ્યાત્મા ॥ ૧૩॥

નાનાવિધવર્ણાનાં વર્ણં ધત્તે યથામલઃ સ્ફટિકઃ ।
તદ્વદુપાધેર્ગુણભાવિતસ્ય ભાવં વિભુર્ધત્તે ॥ ૧૪॥

આદર્શે મલરહિતે યદ્વદ્રૂપં વિચિન્વતે લોકાઃ ।
આલોકયતિ તથાત્મા વિશુદ્ધબુદ્ધૌ સ્વમાત્માનમ્ ॥ ૧૫॥ [Note 3]
ગચ્છતિ ગચ્છતિ સલિલે દિનકરબિમ્બં સ્થિતે સ્થિતિં યાતિ ।
અન્તઃકરણે ગચ્છતિ ગચ્છત્યાત્માપિ તદ્વદિહ ॥ ૧૬॥

રાહુરદૃશ્યોઽપિ યથા શશિબિમ્બસ્થઃ પ્રકાશતે જગતિ ।
અન્તઃકરણે ગચ્છતિ ગચ્છત્યાત્માપિ તદ્વદિહ ॥ ૧૭॥

સર્વગતં નિરુપમમદ્વૈતં તચ્ચેતસા ગમ્યમ્ ।
યદ્બુદ્ધિગતં બ્રહ્મોપલભ્યતે શિષ્ય બોધ્યં તત્ ॥ ૧૮॥

બુદ્ધિમનોઽહઙ્કારાસ્તન્માત્રેન્દ્રિયગણાશ્ચ ભૂતગણઃ ।
સઁસારસર્ગપરિરક્ષણક્ષમા પ્રાકૃતા હેયાઃ ॥ ૧૯॥

ધર્માધર્મૌ સુખદુઃખકલ્પના સ્વર્ગનરકવાસશ્ચ ।
ઉત્પત્તિનિધનવર્ણાશ્રમા ન સન્તીહ પરમાર્થે ॥ ૨૦॥

મૃગતૃષ્ણાયામુદકં શુક્તૌ રજતં ભુજઙ્ગમો રજ્જ્વામ્ ।
તૈમિરિકચન્દ્રયુગવદ્ભ્રાન્તં નિખિલં જગદ્રૂપમ્ ॥ ૨૧॥

યદ્વદ્દિનકર એકો વિભાતિ સલિલાશયેષુ સર્વેષુ ।
તદ્વત્સકલોપાધિષ્વવસ્થિતો ભાતિ પરમાત્મા ॥ ૨૨॥

ખમિવ ઘટાદિષ્વન્તર્બહિઃ સ્થિતં બ્રહ્મ સર્વપિણ્ડેષુ ।
દેહેઽહમિત્યનાત્મનિ બુદ્ધિઃ સઁસારબન્ધાય ॥ ૨૩॥

સર્વવિકલ્પહીનઃ શુદ્ધો બુદ્ધોઽજરામરઃ શાન્તઃ ।
અમલઃ સકૃદ્વિભાતશ્ચેતન આત્મા ખવદ્વ્યાપી ॥ ૨૪॥

રસફાણિતશર્કરિકાગુલખણ્ડા વિકૃતયો યથૈવેક્ષોઃ ।
તદ્વદવસ્થાભેદાઃ પરમાત્મન્યેવ બહુરૂપાઃ ॥ ૨૫॥

વિજ્ઞાનાન્તર્યામિપ્રાણવિરાડ્દેહજાતિપિણ્ડાન્તાઃ ।
વ્યવહારાસ્તસ્યાત્મન્યેતેઽવસ્થાવિશેષાઃ સ્યુઃ ॥ ૨૬॥

રજ્જ્વાં નાસ્તિ ભુજઙ્ગઃ સર્પભયં ભવતિ હેતુના કેન ।
તદ્વદ્દ્વૈતવિકલ્પભ્રાન્તિરવિદ્યા ન સત્યમિદમ્ ॥ ૨૭॥

એતત્તદન્ધકારં યદનાત્મન્યાત્મતા ભ્રાન્ત્યા ।
ન વિદન્તિ વાસુદેવં સર્વાત્માનં નરા મૂઢાઃ ॥ ૨૮॥

પ્રાણાદ્યનન્તભેદૈરાત્માનં સંવિતત્ય જાલમિવ ।
સઁહરતિ વાસુદેવઃ સ્વવિભૂત્યા ક્રીડમાન ઇવ ॥ ૨૯॥

ત્રિભિરેવ વિશ્વતૈજસપ્રાજ્ઞૈસ્તૈરાદિમધ્યનિધનાખ્યૈઃ ।
જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તૈર્બ્રમભૂતૈશ્છાદિતં તુર્યમ્ ॥ ૩૦॥

મોહયતીવાત્માનં સ્વમાયયા દ્વૈતરૂપયા દેવઃ ।
ઉપલભતે સ્વયમેવં ગુહાગતં પુરુષમાત્માનમ્ ॥ ૩૧॥

જ્વલનાદ્ધૂમોદ્ગતિભિર્વિવિધાકૃતિરમ્બરે યથા ભાતિ ।
તદ્વદ્વિષ્ણૌ સૃષ્ટિઃ સ્વમાયયા દ્વૈતવિસ્તરા ભાતિ ॥ ૩૨॥

શાન્ત ઇવ મનસિ શાન્તે હૃષ્ટે હૃષ્ટ ઇવ મૂઢ ઇવ મૂઢે ।
વ્યવહારસ્થો ન પુનઃ પરમાર્થત ઈશ્વરો ભવતિ ॥ ૩૩॥

જલધરધૂમોદ્ધતિભિર્મલિનીક્રિયતે યથા ન ગગનતલમ્ ।
તદ્વત્પ્રકૃતિવિકારૈરપરામૃષ્ટઃ પરઃ પુરુષઃ ॥ ૩૪॥

એકસ્મિન્નપિ ચ ઘટે ધૂમાદિમલાવૃતે શેષાઃ ।
ન ભવતિ મલોપેતા યદ્વજ્જીવોઽપિ તદ્વદિહ ॥ ૩૫॥

દેહેન્દ્રિયેષુ નિયતાઃ કર્મ ગુણાઃ કુર્વતે સ્વભોગાર્થમ્ ।
નાહં કર્તા ન મમેતિ જાનતઃ કર્મ નૈવ બધ્નાતિ ॥ ૩૬॥

અન્યશરીરેણ કૃતં કર્મ ભવેદ્યેન દેહ ઉત્પન્નઃ ।
તદવશ્યં ભોક્તવ્યં ભોગાદેવ ક્ષયોઽસ્ય નિર્દિષ્ટઃ ॥ [Note 4]
પ્રાગ્જ્ઞાનોત્પત્તિ ચિતં યત્કર્મ જ્ઞાનશિખિશિખાલીઢમ્ ।
બીજમિવ દહનદગ્ધં જન્મસમર્થં ન તદ્ભવતિ ॥ ૩૭॥

જ્ઞાનોત્પત્તેરૂર્ધ્વં ક્રિયમાણં કર્મ યત્તદપિ નામ ।
ન શ્લિષ્યતિ કર્તારં પુષ્કરપત્રં યથા વારિ ॥ ૩૮॥

વાગ્દેહમાનસૈરિહ કર્મચયઃ ક્રિયત ઇતિ બુધાઃ પ્રાહુઃ ।
એકોઽપિ નાહમેષાં કર્તા તત્કર્મણાં નાસ્મિ ॥ ૩૯॥

કર્મફલબીજનાશાજ્જન્મવિનાશો ન ચાત્ર સન્દેહઃ ।
બુદ્ધ્વૈવમપગતતમાઃ સવિતેવાભાતિ ભારૂપઃ ॥ ૪૦॥

યદ્વદિષીકાતૂલં પવનોદ્ધૂતં હિ દશ દિશો યાતિ ।
બ્રહ્મણિ તત્ત્વજ્ઞાનાત્તથૈવ કર્માણિ તત્ત્વવિદઃ ॥ ૪૧॥

ક્ષીરાદુદ્ધૃતમાજ્યં ક્ષિપ્તં યદ્વન્ન પૂર્વવત્તસ્મિન્ ।
પ્રકૃતિગુણેભ્યસ્તદ્વત્પૃથક્કૃતશ્ચેતનો નાત્મા ॥ ૪૨॥

ગુણમયમાયાગહનં નિર્ધૂય યથા તમઃ સહસ્રાઁશુઃ ।
બાહ્યાભ્યન્તરચારી સૈન્ધવઘનવદ્ભવેત્પુરુષઃ ॥ ૪૩॥

યદ્વદ્દેહોઽવયવા મૃદેવ તસ્યા વિકારજાતાનિ ।
તદ્વત્સ્થાવરજઙ્ગમમદ્વૈતં દ્વૈતવદ્ભાતિ ॥ ૪૪॥

એકસ્માત્ક્ષેત્રજ્ઞાદ્બહવઃ ક્ષેત્રજ્ઞજાતયો જાતાઃ ।
લોહગતાદિવ દહનાત્સમન્તતો વિસ્ફુલિઙ્ગગણાઃ ॥ ૪૫॥

તે ગુણસઙ્ગદોષાદ્બદ્ધા ઇવ ધાન્યજાતયઃ સ્વતુષૈઃ ।

જન્મ લભન્તે તાવદ્યાવન્ન જ્ઞાનવહ્નિના દગ્ધાઃ ॥ ૪૬॥

ત્રિગુણા ચૈતન્યાત્મનિ સર્વગતેઽવસ્થિતેઽખિલાધારે ।
કુરુતે સૃષ્ટિમવિદ્યા સર્વત્ર સ્પૃશ્યતે તયા નાત્મા ॥ ૪૭॥

રજ્જ્વાં ભુજઙ્ગહેતુઃ પ્રભવવિનાશૌ યથા ન સ્તઃ ।
જગદુત્પત્તિવિનાશૌ ન ચ કારણમસ્તિ તદ્વદિહ ॥ ૪૮॥

જન્મવિનાશનગમનાગમમલસમ્બન્ધવર્જિતો નિત્યમ્ ।
આકાશ ઇવ ઘટાદિષુ સર્વાત્મા સર્વદોપેતઃ ॥ ૪૯॥

કર્મ શુભાશુભફલસુખદુઃખૈર્યોગો ભવત્યુપાધીનામ્ ।
તત્સઁસર્ગાદ્બન્ધસ્તસ્કરસઙ્ગાદતસ્કરવત્ ॥ ૫૦॥

દેહગુણકરણગોચરસઙ્ગાત્પુરુષસ્ય યાવદિહ ભાવઃ ।
તાવન્માયાપાશૈઃ સઁસારે બદ્ધ ઇવ ભાતિ ॥ ૫૧॥

માતૃપિતૃપુત્રબાન્ધવધનભોગવિભાગસમ્મૂઢઃ ।
જન્મજરામરણમયે ચક્ર ઇવ ભ્રામ્યતે જન્તુઃ ॥ ૫૨॥

લોકવ્યવહારકૃતાં ચ ઇહાવિદ્યામુપાસતે મૂઢાઃ ।
તે જન્મમરણધર્માણોઽન્ધં તમ એત્ય ખિદ્યન્તે ॥ ૫૩॥

હિમફેનબુદ્બુદા ઇવ જલસ્ય ધૂમો યથા વહ્નેઃ ।
તદ્વત્સ્વભાવભૂતા માયૈષા કીર્તિતા વિષ્ણોઃ ॥ ૫૪॥

એવં દ્વૈતવિકલ્પાં ભ્રમસ્વરૂપાં વિમોહનીં માયામ્ ।
ઉત્સૃજ્ય સકલનિષ્કલમદ્વૈતં ભાવયેદ્બ્રહ્મ ॥ ૫૫॥

યદ્વત્સલિલે સલિલં ક્ષીરે ક્ષીરં સમીરણે વાયુઃ ।
તદ્વદ્બ્રહ્મણિ વિમલે ભાવનયા તન્મયત્વમુપયાતિ ॥ ૫૬॥

ઇત્થં દ્વૈતસમૂહે ભાવનયા બ્રહ્મભૂયમુપયાતે ।
કો મોહઃ કઃ શોકઃ સર્વં બ્રહ્માવલોકયતઃ ॥ ૫૭॥

વિગતોપાધિઃ સ્ફટિકઃ સ્વપ્રભયા ભાતિ નિર્મલો યદ્વત્ ।
ચિદ્દીપઃ સ્વપ્રભયા તથા વિભાતીહ નિરુપાધિઃ ॥ ૫૮॥

ગુણકરણગણશરીરપ્રાણૈસ્તન્માત્રજાતિસુખદુઃખૈઃ ।
અપરામૃષ્ટો વ્યાપી ચિદ્રૂપોઽયં સદા વિમલઃ ॥ ૫૯॥

દ્રષ્ટા શ્રોતા ઘ્રાતા સ્પર્શયિતા રસયિતા ગ્રહીતા ચ ।
દેહી દેહેન્દ્રિયધીવિવર્જિતઃ સ્યાન્ન કર્તાસૌ ॥ ૬૦॥

એકો નૈકત્રાવસ્થિતોઽહમૈશ્વર્યયોગતો વ્યાપ્તઃ ।
આકાશવદખિલમિદં ન કશ્ચિદપ્યત્ર સન્દેહઃ ॥ ૬૧॥

આત્મૈવેદં સર્વં નિષ્કલસકલં યદૈવ ભાવયતિ ।
મોહગહનાદ્વિમુક્તસ્તદૈવ પરમેશ્વરીભૂતઃ ॥ ૬૨॥

યદ્યત્સિદ્ધાન્તાગમતર્કેષુ પ્રબ્રુવન્તિ રાગાન્ધાઃ ।
અનુમોદામસ્તત્તત્તેષાં સર્વાત્મવાદધિયા ॥ ૬૩॥

સર્વાકારો ભગવાનુપાસ્યતે યેન યેન ભાવેન ।
તં તં ભાવં ભૂત્વા ચિન્તામણિવત્સમભ્યેતિ ॥ ૬૪॥

નારાયણમાત્માનં જ્ઞાત્વા સર્ગસ્થિતિપ્રલયહેતુમ્ ।
સર્વજ્ઞઃ સર્વગતઃ સર્વઃ સર્વેશ્વરો ભવતિ ॥ ૬૫॥

આત્મજ્ઞસ્તરતિ શુચં યસ્માદ્વિદ્વાન્બિભેતિ ન કુતશ્ચિત્ ।
મૃત્યોરપિ મરણભયં ન ભવત્યન્યત્કુતસ્તસ્ય ॥ ૬૬॥

ક્ષયવૃદ્ધિવધ્યઘાતકબન્ધનમોક્ષૈર્વિવર્જિતં નિત્યમ્ ।
પરમાર્થતત્ત્વમેતદ્યદતોઽન્યત્તદનૃતં સર્વમ્ ॥ ૬૭॥

એવં પ્રકૃતિં પુરુષં વિજ્ઞાય નિરસ્તકલ્પનાજાલઃ ।
આત્મારામઃ પ્રશમં સમાસ્થિતઃ કેવલીભવતિ ॥ ૬૮॥

નલકદલિવેણુવાણા નશ્યન્તિ યથા ખપુષ્પમાસાદ્ય ।
તદ્વત્સ્વભાવભૂતાઃ સ્વભાવતાં પ્રાપ્ય નશ્યન્તિ ॥ ૬૯॥

ભિન્નેઽજ્ઞાનગ્રન્થૌ છિન્ને સઁશયગણેઽશુભે ક્ષીણે ।
દગ્ધે ચ જન્મબીજે પરમાત્માનં હરિં યાતિ ॥ ૭૦॥

મોક્ષસ્ય નૈવ કિઞ્ચિદ્ધામાસ્તિ ન ચાપિ ગમનમન્યત્ર ।
અજ્ઞાનમયગ્રન્થેર્ભેદો યસ્તં વિદુર્મોક્ષમ્ ॥ ૭૧॥

બુદ્ધ્વૈવમસત્યમિદં વિષ્ણોર્માયાત્મકં જગદ્રૂપમ્ ।
વિગતદ્વન્દ્વોપાધિકભોગાસઙ્ગો ભવેચ્છાન્તઃ ॥ ૭૨॥

બુદ્ધ્વા વિભક્તાં પ્રકૃતિં પુરુષઃ સઁસારમધ્યગો ભવતિ ।
નિર્મુક્તઃ સર્વકર્મભિરમ્બુજપત્રં યથા સલિલૈઃ ॥ ૭૩॥

ત્યક્ત્વા સર્વવિકલ્પાનાત્મસ્થં નિશ્ચલં મનઃ કૃત્વા ।
દગ્ધેન્ધન ઇવ વહ્નિઃ સર્વસ્યાત્મા ભવેચ્છાન્તઃ ॥ ૭૪॥ [Note 5]
અશ્નન્યદ્વા તદ્વા સંવીતો યેનકેનચિચ્છાન્તઃ ।
યત્ર ક્વચન ચ શાયી વિમુચ્યતે સર્વભૂતાત્મા ॥ ૭૫॥

હયમેધસહસ્રાણ્યપ્યથ કુરુતે બ્રહ્મઘાતલક્ષાણિ ।
પરમાર્થવિન્ન પુણ્યૈર્ન ચ પાપૈઃ સ્પૃશ્યતે વિમલઃ ॥ ૭૬॥

મદકોપહર્ષમત્સરવિષાદભયપરુષવર્જ્યવાગ્બુદ્ધિઃ ।
નિઃસ્તોત્રવષટ્કારો જડવદ્વિચરેદગાધમતિઃ ॥ ૭૭॥

ઉત્પત્તિનાશવર્જિતમેવં પરમર્થમુપલભ્ય ।
કૃતકૃત્યસફલજન્મા સર્વગતસ્તિષ્ઠતિ યથેષ્ટમ્ ॥ ૭૮॥

વ્યાપિનમભિન્નમિત્થં સર્વાત્માનં વિધૂતનાનાત્વમ્ ।
નિરુપમપરમાનન્દં યો વેદ સ તન્મયો ભવતિ ॥ ૭૯॥

તીર્થે શ્વપચગૃહે વા નષ્ટસ્મૃતિરપિ પરિત્યજન્દેહમ્ ।
જ્ઞાનસમકાલમુક્તઃ કૈવલ્યં યાતિ હતશોકઃ ॥ ૮૦॥

પુણ્યાય તીર્થસેવા નિરયાય શ્વપચસદનનિધનગતિઃ ।
પુણ્યાપુણ્યકલઙ્કસ્પર્શાભાવે તુ કિં તેન ॥ ૮૧॥

વૃક્ષાગ્રાચ્ચ્યુતપાદો યદ્વદનિચ્છન્નરઃ ક્ષિતૌ પતતિ ।
તદ્વદ્ગુણપુરુષજ્ઞોઽનિચ્છન્નપિ કેવલીભવતિ ॥ ૮૨॥

પરમાર્થમાર્ગસાધનમારભ્યાપ્રાપ્ય યોગમપિ નામ ।
સુરલોકભોગભોગી મુદિતમના મોદતે સુચિરમ્ ॥ ૮૩॥

વિષયેષુ સાર્વભૌમઃ સર્વજનૈઃ પૂજ્યતે યથા રાજા ।
ભુવનેષુ સર્વદેવૈર્યોગભ્રષ્ટસ્તથા પૂજ્યઃ ॥ ૮૪॥

મહતા કાલેન મહાન્માનુષ્યં પ્રાપ્ય યોગમભ્યસ્ય ।
પ્રાપ્નોતિ દિવ્યમમૃતં યત્તત્પરમં પદં વિષ્ણોઃ ॥ ૮૫॥

ૐ

વેદાન્તશાસ્ત્રમખિલં વિલોક્યાદિશેષો જગદાધારઃ ।
આર્યાપઞ્ચાશીત્યા બબન્ધ પરમાર્થસારમિદમ્ ॥ [Note 6]

ઇતિ ભગવદાદિશેષપ્રણીતં પરમાર્થસારં સમ્પૂર્ણમ્ ॥

Encoded and proofread by Suryansu Ray suryansuray at yahoo.com
Encoder preferred the use of ardhachandrabindu e.g. ઁ for correct
pronunciation of the nasal for the special consonants following it.
Normally it is provided with a simple anusvAra સં, overdot.

On ParamArthasAra of AdisheSha

The paramArthasAra of AdisheSha is one of the earliest prakaraNa works with the advaita mode of explaining the incomprehensible. Since it originally contained 85 verses composed in the AryA metre, it is alternatively called the AryApa ncAshIti. From the text it becomes clear that sheSha was a devotee of the Lord viShNu.

This paramArthasAra is older than sha Nkara's advaita bhAShyas at least by 300 years. Pata njali of the yogasUtra fame is regarded as an incarnation of AdisheSha, and hence paramArthasAra of AdisheSha was published in the journal paNDit as the AryApa ncAshIti of pata njali. Indian sages saw life in eternal continuity and they totally disregarded any historical references to their identities and compositions. In any case, it is now certain that this prakaraNa of sheSha is much older than a similar advaita prakaraNa called the gauDapAdakArikA of 5th century AD.

An old palm-leaf manuscript, possibly the oldest, of the paramArthasAra of AdisheSha is kept in the library of the Travancore palace in Kerala, India. It contains a commentary by rAghavAnanda, who lived in the 4th century. Another palm-leaf manuscript was later found among the personal collections of a Brahmin in Kanyakumari of Tamil Nadu, India. As usual, many interpolations could be isolated from the original 85 verses.

It is surprising that only 85 beautifully composed verses could explain the illusory nature of this material world. Separately and eternally existing

matter and consciousness, and multiplicity of souls, — which is the main contention of the theory of duality, — has been successfully demolished by AdisheSha by his inimitable style and examples. Somehow this work on advaita became obscure and the bhagavadgItA, which is based on duality, became popular.

In the 11th century, abhinavagupta, the famous Kashmiri devotee of the Lord shiva, wrote a revised version of the paramArthasAra. He slightly modified most of the verses of sheSha and added a few more to clarify the difficult advaita outlook. From his remarks it is realized that the paramArthasAra had been elevated by his time to the level of a shruti. Abhinavagupta's work spins around the Lord shiva, is taught in the universities world over, and is readily available.

Chandas (Metre) used in AdisheSha's paramArthasAra :

AdisheSha uses various forms of the metre called AryA. It is a mAtrA metre, where instead of observing the lenghts of the syllables with precise positions in a verse, one should count the total number of mAtrAs in every 4th part of a verse. A mAtrA means magnitude, weight, value, mark, etc. In Itrans notation, the vowels a, i, u, Ri, LLi are short vowels; the vowels A, I, U, RRI, LLI, e, ai, o, au are long vowels. A short vowel counts one mAtrA, a long vowel counts two mAtrAs. If a vowel is followed by a saMyoga (a combination of two or more consonants), that vowel counts two mAtrAs. A vowel followed by an anusvAra or a visarga counts two mAtrAs. At the ends of both the lines of a verse, a short vowel may count two mAtrAs, if necessary for the sake of the metre. Each verse contains two lines. Each line is divided into two parts. Hence each verse is divided into four parts. In the AryA metre the numbers of mAtrAs in the four parts of a verse are : 12, 18 ; 12, 15 respectively. The two other forms of AryA metre employed in the paramArthasAra are gIti AryA and upagIti AryA. The following is the mAtrA counts for all these three variations of AryA metre:

1. AryA metre : 12, 18 . 12, 15 ..

2. gIti AryA metre : 12, 18 . 12, 18 ..

3. upagIti AryA metre : 12, 15 . 12, 15 ..

Examples of these metres from AdisheSha's paramArthasAra :

AryA : Break Verse 16 as follows, where numbers are mAtrAs for the vowel :
gac [2] Cha [1] ti [1] gac [2] Cha [1] ti [1] sa [1] li [1] le [2] = 12
di [1] na [1] ka [1] ra [1] bim [2] baM [2] sthi [1] te [2] sthi [1] tiM [2] yA [2] ti [2] = 18
an [2] taH [2] ka [1] ra [1] Ne [2] gac [2] Cha [1] ti [1] = 12
gac [2] Chat [2] yAt [2] mA [2] pi [1] tad [2] va [1] di [1] ha [2] = 15

gitI AryA : Break Verse 32 as follows from AdisheSha's paramArthasAra :
jva [1] la [1] nAd [2] dhU [2] mod [2] ga [1] ti [1] bhir [2] = 12
vi [1] vi [1] dhA [2] kRi [1] ti [1] ram [2] ba [1] re [2] ya [1] thA [2] bhA [2] ti [2]= 18
tad [2] vad [2] viSh [2] Nau [2] sRiSh [2] TiH [2] = 12
sva [1] mA [2] ya [1] yAd[2] vai [2] ta [1] vis [2] ta [1] rA [2] bhA [2] ti [2] = 18

upagIti AryA : Break Verse 35 as follows from AdisheSha's paramArthasAra :
e [2] kas [2] min [2] na [1] pi [1] ca [1] gha [1] Te [2] = 12
dhU [2] mA [2] di [1] ma [1] lA [2] vRi [1] te [2] she [2] ShAH [2] = 15
na [1] bha [1] van [2] ti [1] ma [1] lo [2] pe [2] tA [2] = 12
yad [2] vaj [2] jI [2] vo [2] pi [1] tad [2] va [1] di [1] ha [2] = 15

Six of the verses of the paramArthasAra are maked for Notes, which are as follows:
NOTES : [By Dr. L. Sulochana Devi]

1. This verse is available only in the palm-leaf manuscript found from the Travancore Palace. Various editions in different scripts published since 1888 except one issued from Varanasi have excluded this verse. This verse would have been composed by some later scholar devoutly providing the work with an auspicious invocation.
2. This is also considered to be a later addition. The manuscript from the Travancore Palace contains this verse. But abhinavagupta's paramArthasAra which adopts sheSha's work for providing a presentation of the pratyAbhij na system

does not have a parallel verse.

3. This verse is included in a version of paramArthasAra published as AryApa ncAshIti of pata njali in the journal Pandit vol. 5. But the manuscript from the Travancore Palacae does not have this verse. Abhinavagupta's work contains a corresponding verse.

4. This is the thirty-eighth verse in the manuscript from the Travancore Palace and is found in most versions of the work. It deals with prArabdha and sa ncita karma. But the thirty-seventh verse dealing with deeds prior to the awakening of knowledge covers these aspects also and so this verse is to be considered an intrapolation. Some orthodox advaitins must have introduced this verse to make an exception in favour of prArabdha. Abhinavagupta's work has no parallel to this verse.

5. This verse is found only in the version published in the journal Pandit.

6. This is the eighty-sixth verse in the edition published in the journal Pandit, which uses the title AryApa ncAshIti for this work. It should contain only eithty-five verses. This verse could have been composed by some devout follower who tried to invest the original author with mythological splendour suggested by the name sheSha.

Typed by Dr. Suryansu Ray at New Delhi, India in August, 2007

Paramarthasara by Adishesha

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*